

»Delalcu ne ostane družega, nego, da sam premisli, kako bi se preskrbel tudi v slučaju bolezni ...«

O delavcih, obrtnikih in podpornem društvu v Kopru

URŠKA BRATOŽ*

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljeno Delavsko podporno društvo, ustanovljeno v Kopru leta 1869, ter socialno-zdravstvena zaščita, ki jo je nudilo svojim članom in članicam. Deloma so prikazani primeri bolezni včlanjenih delavcev, iz redkih virov pa je mogoče sklepati tudi o številčni strukturi mestnih delavcev in obrtnikov v drugi polovici 19. stoletja.

KLJUČNE BESEDE

Delavsko podporno društvo, moška in ženska sekcija, poklicne bolezni, habsburška monarhija, socialno-zdravstveno varstvo

ABSTRACT

This article presents the workers' benefit society established in Koper in 1869 and the social and health support that it provided to its members. The diseases that affected workers are analyzed to some extent, and conclusions are drawn regarding the approximate numbers of various workers and artisans in the town in the second half of the nineteenth century.

KEYWORDS

workers' benefit society, male and female section, occupational diseases, Habsburg Monarchy, social care and healthcare system

V prispevku je predstavljenih nekaj izsledkov v zvezi s prvimi (čeprav ne najzgodnejšimi) oblikami socialno-zdravstvenega varstva, kakršne srečujemo v habsburški monarhiji. Prostor, ki mu je posvečena pozornost, je ozek – mestna skupnost v okviru občine Koper, časovni okvir pa druga polovica 19. stoletja. Izhodišče za raziskavo je bila namreč ena od organiziranih oblik podpore, namenjene koprskim delavcem in obrtnikom, obenem pa se je zdel smiseln tudi krajši vpogled v socialno-poklicno strukturo koprskega prebivalstva, kolikor so to dovoljevali viri.

O obrtnikih ali delavcih v Kopru sicer ni veliko napisanega;¹ težava je tudi v tem, da jih v virih pogosto srečujemo pod splošnim poimenovanjem,

* Dr. Urška Bratož, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, e-pošta: urska.bratoz@zrs-kp.si

¹ Večinoma se jim znanstvene ali strokovne razprave posvečajo posamično po gospodarskih

ki ne razkriva poklicne raznolikosti in pestrosti, brez katere si mesto ni predstavljalo vsakdanjega življenja. Tudi če jih iščemo v raznih agregativnih (tudi državnih) statistikah, so običajno zajeti le v okviru širših upravopolitičnih enot (npr. okrajev),² ni pa posebej razčlenjena njihova prisotnost za posamezne mestne naselbine.³

Delavstvo je seveda tu razumljeno v najširšem pomenu besede, hkrati pa pokriva tudi segmente, kjer je oznaka obrtnik preozka, saj je bila socialna zaščita namenjena tudi poklicnim profilom izven rokodelstva, ki so segali tudi v primarni sektor (poljedelstvo, ribištvo, solinarstvo ...) ali terciarni sektor (trgovina, storitve ...).

Pomorsko-agrarna dihotomija koprskega gospodarstva

O Kopru (niti proti koncu stoletja) ne moremo govoriti kot o industrijskem mestu.⁴ Še ob izteku stoletja je S. Rutar omenjal prepreke za razvoj industrije v Istri, med drugim pomanjkanje kapitala in delavcev ter premajhno podjetnost, kar je botrovalo zapozneli industrializaciji na tem območju.⁵ Parni stroji tudi v koprski občini niso bili pogosti,⁶ kvečjemu so določeni obrati delovali na vodni pogon (pomožni obrati pri mlinih,⁷ npr. valjalnice lanu ali volne, kovačnice in žage ...).⁸

V splošnem bi Kopru lahko pripisali dvopolni, pomorsko-agrarni značaj. O tem pričajo sočasni deskriptivni viri, a tudi nekateri podatki o njegovi socialni strukturi. Eni takih so naključno zbrani podatki iz leta 1855,⁹ ki sicer niso zelo natančni (pa tudi metodologija zapisovalca, sicer okrajnega zdravnika, nam ni znana), vendar pa zadostujejo za okvirno predstavo o mestnem gospodarstvu.

dejavnostih (npr. solinarstvo, mlinarstvo, usnjarstvo ipd.). Krajši pregled različnih gospodarskih dejavnosti za obravnavani čas denimo podaja N. Terčon, *Z barko*, str. 39–54.

² Celoten okraj je poleg Kopra vključeval še Milje in več kot 70 vaških naselij v zaledju (gl. npr. Stulli, *Istarsko okružje*, str. 152–153).

³ Prim. Fischer, *Prebivalstvo slovenske Istre*, str. 16.

⁴ Tudi ladjedelnice kot edini obrati večjega obsega imajo bolj obrtni značaj (prim. Terčon, *Z barko*, str. 52).

⁵ Rutar, *Samosvoje mesto*, str. 105.

⁶ Po Šornovih podatkih v vsej Primorski denimo leta 1841 ni bilo mogoče najti več kot 3 parne stroje, z izjemo Trsta pa je bilo njihovo uvajanje tudi zelo počasno (Šorn, *Začetki industrije*, str. 200–201).

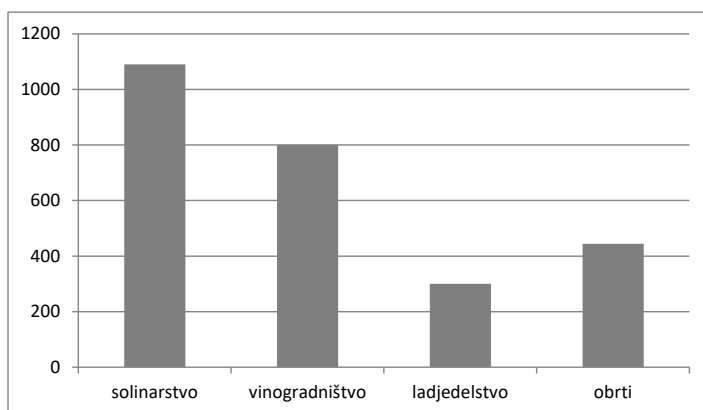
⁷ Na Rižani jih je delovalo kar 29 (glej Titl, *Vodni mlini*, str. 35).

⁸ Titl, *Vodni mlini*, str. 90–92.

⁹ SI PAK KP 288, šk. 3, a. e. 8/I.

V tem času je mesto šteló 7.250 prebivalcev,¹⁰ od tega naj bi 4 % predstavljali trgovci, ravno toliko naj bi bilo tudi hišnih poslov. 9 % mestnega prebivalstva je pripadalo ribičem in pomorščakom, obrtnikov¹¹ pa naj bi bilo 11 %. Po teh podatkih so bili v daleč največjem številu v mestu sredi stoletja zastopani kmetje¹² in njihove družine (3.219 oziroma 44 % vseh prebivalcev). Šlo je predvsem za *paolane*, kmete, ki so sicer živeli v mestu, v njegovi okolici pa so obdelovali posestva.¹³ Veliko zlasti agrarnih dejavnosti, ki so se tu odvijale, je bilo namenjenih tudi ogromnemu tržaškemu tržišču in potrebam tega hitro razvijajočega se mesta (po številu prebivalcev je bil Trst 15-krat večji). Večinski delež, ki so ga predstavljali kmetje, je v veliki meri najverjetneje zajet prav v nekaterih dejavnostih, v katerih je leta 1872 delovalo največ oseb (graf 1);¹⁴ poleg vinogradništva zagotovo tudi v solinarstvu, pri čemer pa ni šlo nujno za redno delo ali glavni poklic.

Graf 1: Število zaposlenih v posameznih dejavnostih leta 1872.

¹⁰ Podatki o številu mestnega prebivalstva predstavljajo specifikó, saj običajno zajamejo tudi zapornike velike moške kaznilnice. Ti lahko – ker je šlo tudi za okrog 11 % vseh v mestu živečih – popačijo sliko prebivalstvene (npr. demografske ali poklicne) strukture; smiselna je torej uporaba podatkov, ki jih navaja A. Kalc, kjer je ta (segregirana) populacija izvzeta. Tako v samem mestu leta 1869 beleži 6.728 ljudi (Kalc, *Prebivalstvo Kopra*, str. 491), število prebivalcev brez kaznjencev leta 1855 pa je bilo 6.480 (SI PAK KP 288, šk. 3, a. e. 8/I).

¹¹ Kot je mogoče sklepati iz drugih virov, ta statistika očitno vključuje tudi člane obrtniških družin (torej ženske, otroke itd., ki se niso neposredno ukvarjali z obrtjo) in ne le nosilcev obrti. Obrtniki sicer tu niso dodatno stratificirani.

¹² Ravno tako ni posebej razvidna socialna razslojenost kmetov.

¹³ Gl. npr. Terčon, *Z barko*, str. 45.

¹⁴ SI PAK KP 7, šk. 104, a. e. 2016. Zadnji stolpec zajema različne obrti in dejavnosti, ki so posebej obravnavane v nadaljevanju in prikazane v grafu 2. Niso pa sem vključene npr. gostinske storitve in trgovina, preostalo pomorstvo in ribištvo, za katere so podatki pomanjkljivi.

Sredi 19. stoletja je po krizi, ki je sledila padcu beneške nadoblasti, mogoče zaznati ponovni vzpon pridobivanja soli;¹⁵ v 70. letih je na koprskih solinah delalo 1.090 solinarjev,¹⁶ pri čemer je šlo v glavnem za dopolnilno dejavnost kmetov spolovinarjev v poletnem času. Koper je imel v tem času namreč še značaj otoka, s celino je bil povezan preko mostu, med njegovim južnim robom in kopnim pa so se razprostirale soline.¹⁷

Solinarstvo je bila tudi edina dejavnost, v kateri je mogoče zaznati prisotnost otroške delovne sile. Otrok (do 14 let) je bilo leta 1872 med solinarji 190,¹⁸ ker pa gre za čas pred uvedbo delavske zaščitne zakonodaje, ki je leta 1885 prepovedala zaposlovanje otrok, mlajših od 14 let in določala 11-urni delavnik,¹⁹ to ni bilo neobičajno.

Druga dejavnost, ki je izrazito zaznamovala gospodarski značaj Kopra v 19. stoletju, je bilo ladjedelstvo.²⁰ Tu se je odvijala gradnja lesenih plovil, zato so bili med ladjedelskimi poklici pretežno taki, ki so zahtevali tesarske spretnosti (npr. izdelovalci jamborov, vesel, strugarji ...) in tudi druge spretnosti (izdelovalci jader, jermenarji, kotlarji, mehaniki ter smolarji ali *kalafati*, ki so trup ladje na koncu zatesnili s predivom, prepojenim s smolo).

V mestu so delovale tri ladjedelnice in več škverov, ki so bili locirani na severnem robu mesta. V Koper so prihajali tudi podjetni tuji ladjedelci; bratje Martin s francoskimi koreninami so denimo v koprskem ladjedelništvu uvedli parne stroje za rezanje lesa, kar je omogočilo izdelavo večjega števila zmogljivejših ladij. Tu so namreč nastajale tudi velike (trgovske) ladje za dolge plovbe, npr. barki, briki, nave, parniki idr.²¹

Neagrarne dejavnosti v mestu v drugi polovici 19. stoletja

Podatke, ki bi omogočili bolj otipljivo (čeprav nepopolno) predstavo o obrteh v Kopru, lahko črpamo iz nekaj posamičnih arhivalij, kakršni so ad hoc seznami obrti (poklicev),²² deloma tudi iz raznih letopisov, ki pogosto

¹⁵ Bonin, Kataster, str. 80, 93.

¹⁶ To je več, kot jih je bilo npr. leta 1847 (806) (Bonin, Kataster, str. 87).

¹⁷ To območje je predstavljalo le en (semedeljski) del solin, ki so bile urejene ob spodnjem toku Badaševice; večji, ankaransko-serminski del se je raztezal severovzhodno od mestne naselbine ob izlivu Rižane (Bonin, Kataster, str. 80).

¹⁸ SI PAK KP 7, šk. 104, a. e. 2016. Predstavljali so 17 % vseh solinarjev, kar je bilo več kot leta 1847, ko jih je bilo le 9 % (Bonin, Kataster, str. 87).

¹⁹ Gl. npr. Kresal, Nekateri načini, str. 10.

²⁰ Za več podatkov o tej panogi gl. zlasti Terčon, *Z barko*, str. 93–108.

²¹ Prav tam, str. 102.

²² Npr. v SI PAK KP 7, šk. 31, a. e. 629 (1853) ter šk. 104, a. e. 2016, 6. februar 1872 in tudi šk. 108, a. e. 1496.

prinašajo poimenske navedbe mestnih izvajalcev obrti.²³ Za razliko od uradne popisne statistike omogočajo vpogled v manjše teritorialno-upravne enote in v večjo pestrost obrtniškega življenja.

Na izbranem primeru pogledimo podatke koprške občine (mesta ter prime-stnega območja) o obrteh.²⁴ Gre za agregativni seznam iz leta 1872, ki navaja število oseb v posameznih poklicih,²⁵ tudi po spolu. Poleg števila zasebnih izvajalcev dejavnosti so navedeni še posamezni gospodarski obrati (njihovo število glede na vrsto dejavnosti, med katerimi so tudi agrarne), ponekod brez števila zaposlenih.

Poklicna shema znotraj grafičnega prikaza (graf 2) je bila povzeta po smiselni delitvi obrti na določene zvrsti.²⁶ V posamezne rubrike, denimo k obdelavi kovin, so vključeni orožar, brusač, kotlar, kovač, mehanik, urar, zlatar idr., k obdelavi kamna zidar, kipar, kamnosek, k obdelavi lesa sodar, kolar, stolar, mizar, strugar, k obdelavi kosti, žime, slame, papirja ali voska pa svečar, košarar, žimničar, glavnikar ... Tekstilne oziroma oblačilne obrti so zajemale poklice, kot so čepičar, nogavičar, predelovalec konoplje, klobučar, modistka,²⁷ predilec, vezilja, krojač,²⁸ tkalec, barvar ... Pri umetnostnih obrteh najdemo denimo slikarja in tudi pleskarja, usnjarske in kožarske²⁹ pa vključujejo predvsem čevljarje in sedlarje-jermenarje. K živilskim so bili uvrščeni zlasti peki, slaščičarji, predelovalci mesnin, pod rubriko »drugo« pa npr. frizer, brivec ali perica.

Iz prikaza so bile izključene agrarne panoge (ki jih ne moremo šteti k obrtem), kot vinarstvo, oljarstvo in tudi solinarstvo ter obrati, kjer ni navedeno število izvajalcev poklica (npr. predelovalnice svile, ruja in čebelarstvo, ter tudi ladjedelništvo, kjer različni obrtniki niso posebej specificirani), prav tako tudi trgovina in gostinske storitve (ki v teh podatkih manjkajo). Najvišji odstotek pripada obrtem, povezanim s tekstilom, sledi skoraj polovico manj

²³ Npr. *Lunario*, 1868. V navedenih virih je tudi veliko imen, ki ne sodijo med izvajalce obrti ali storitev, npr. državni uslužbenci ali premožneži (ki nastopajo zlasti kot lastniki solnih fondov, torkelj, mlinov, idr.).

²⁴ SI PAK KP 7, šk. 104, a. e. 2016.

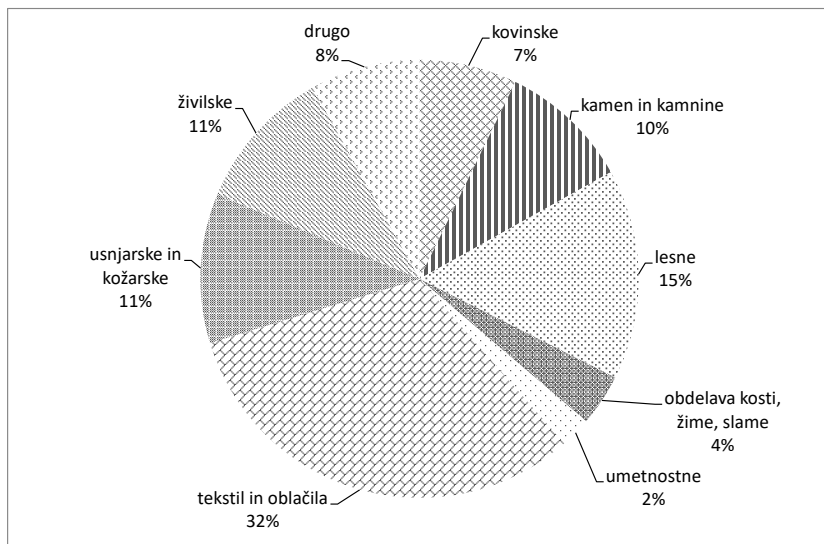
²⁵ Večinoma gre za mojstre ali nosilce obrti, ne pa tudi pomočnike.

²⁶ Gl. Studen, *Pedenarca*, str. 75; prim. Fischer, O virih, str. 33–34. V nekaterih primerih sicer ostaja dilema, ali je bolj smiselno obrti razvrstiti glede na materiale, s katerimi delajo, ali glede na panogo, ki ji je večinoma namenjeno njihovo delo (npr. izdelovalci jamborov, ki obdelujejo les, vendar za namene pomorstva).

²⁷ Pri tem je opazna distinkcija med običajno modistko (v ita. *crestaia*, izdelovalka ženskih klobukov) in modistko za svilo (v ita. *modista*).

²⁸ Omenjajo pa se posebej tudi krojači za podeželane.

²⁹ Nekoliko podrobneje o tem segmentu obrti v Bonin, Sledi usnjarske dejavnosti.

Graf 2: Obrt v Kopru leta 1872 glede na panogo (N = 444).

zastopana lesna obrt; približno izenačeni so odstotki živilskih, usnjarskih in kamnoseških obrti.

Tekstilna obrt, ki je torej predstavljala zajeten delež mestne produkcije, je zajemala širok spekter dejavnosti. Predvsem zaradi postopkov, ki so zahtevali različne delovne profile. Rastlinska vlakna (v rabi so bili zlasti lan, konoplja, brnistra, bombaž) je bilo najprej treba pridelati, nato pa še predelati (to je vključevalo namakanje, izpiranje, sušenje, teritev, razčesavanje, predenje in druge postopke). Tudi živalska vlakna (npr. volna in svila) so zahtevala čiščenje (z namakanjem, gnetenjem ali valjanjem, izpiranjem ...), česanje, predenje itd.³⁰ V to široko dejavnost je zato sodila cela paleta obrtnikov, npr. predilci, tkalci, predelovalci–česalci konoplje (*canapini*), svilogojci ipd. V končni fazi je sledilo še barvanje, krašenje tkanin – tu srečamo obrtnike in obrtnice, kot so barvarji, čipkarice, vezilje in drugi.

Posebne postopke je imela znotraj tekstilnih obrti tudi pridelava in predelava svile.³¹ Gojenje sviloprejke je potekalo na domovih, kjer so svilogojci, med

³⁰ Ciglič, *Stkana preteklost*, str. 15-48.

³¹ O tej dejavnosti gl. zlasti Žontar, *Svilogojstvo ter Ciglič, Stkana preteklost*, str. 25–28; Bras, *Rokodelstvo*, str. 212. V 19. stoletju je svilarstvo in svilogojstvo v Istri doživljalo številna nihanja. Zaradi upadanja te dejavnosti je bil že leta 1827 izdan dekret, da mora vsak novoporočeni par posaditi 4 murvina drevesa. Leta 1839 je nastopil dvig letnega pridelka kokonov, ki v Kopru znaša 10.080 kg, kar je takrat predstavljalo 45 % pridelka v vsej Istri (gl. Žontar, *Svilogojstvo*, str. 87). Tudi proti koncu stoletja so z ukrepi, zlasti z brezplačnim

katerimi so prevladovale ženske, pazljivo in ob ustrezni temperaturi hranili sviloprejkine gosence z obilnimi količinami murvinih listov, dokler se te niso zapredle v kokone. Sledilo je odvijanje svile s segrevanjem kokonov v vroči vodi, in navijanjem z motovilom oz. filando,³² nato pa še predenje in tkanje.

V Kopru pa je bilo mogoče srečati tudi druge obrate; v 50. in 60. letih 19. stoletja denimo najdemo od 2 do 3 strojarne in ravno toliko obratov za predelavo ruja, saj je rujevina (*sommaco*, šmak) veljala za najplemenitejšo vrsto rastlinskega strojila,³³ lubje in listje ruja pa so sicer uporabljali tudi za barvanje tkanin.³⁴

V nekaterih nominativnih seznamih se razkrije, da je veliko oseb vpisanih v več obrti ali dejavnosti hkrati, kar nam seveda pove, da je redkokateri obrtnik opravljal le eno delo.³⁵ Tudi podatki o časovnem razponu posameznih dejavnosti govorijo temu v prid; glede na število dni dela na letni ravni (po podatkih iz 1872)³⁶ je bilo dejavnosti s sezonskim značajem veliko. Tretjino leta ali manj so namreč delali vinarji, oljarji, svečarji, čebelarji, pridelovalci svile, jadrarji, mrežarji, izdelovalci jamborov, izdelovalci košev za steklenice, izdelovalci opank in stolov, perice, vezilje, modistke idr. Približno polovico leta je delo vzelo predicam, čepičarjem, košararjem, predelovalcem ruja in seveda solinarjem. Delavnik vseh obrtnikov je trajal 12 ur.

Ker so bili povsem odvisni od dela svojih rok, je bila delovna nezmožnost v primeru bolezni ali nezgode lahko eksistenčno ogrožujoča. »Morda smo leta in leta vedno čili in zdravi ter si moramo z lehkoto preskrbovati živež in drugo potrebno, ali pride nesreča, napade nas bolezen in v malo tednih, ali celo malo dneh potrosimo, kar smo si slučajno v času, ko smo bili zdravi, prihranili, na to pa pademo v bedo, iz koje se skoraj več ne opomoremo,« so denimo besede iz tržaške *Edinosti*,³⁷ v katerih se zrcali delavska potreba po zagotovitvi socialne varnosti.

razdeljevanjem murvinih dreves, skušali tej panogi dati nov zagon (Rutar, *Samosvoje mesto*, str. 95).

³² Obratov za navijanje svile je bilo leta 1872 po statistiki 10 (za druge podatke gl. Žontar, *Svilogojstvo*, str. 109).

³³ Bogataj navaja druga rastlinska strojila, ki so bila sicer najznačilnejša za osrednjeslovenski prostor, npr. hrastovo, smrekovo, kostanjevo lubje, ali plodovi, kot sta kostanj in želod (Bogataj, *Domače obrti*, str. 96–97).

³⁴ Ciglič, *Stkana preteklost*, str. 35.

³⁵ Obenem je moč sklepati, da je šlo v veliki meri za domačo obrt; o njeni problematiki gl. npr. Mohorič, *Problematika domače obrti*.

³⁶ SI PAK KP 7, šk. 104, a. e. 2016.

³⁷ *Edinost*, 22. 1. 1887.

Socialno-zdravstveno varstvo delavcev

V drugi polovici 19. stoletja se, poleg drugih sprememb, ki jih doživlja pridobitno prebivalstvo, začne jasneje zarisovati socialna politika. Po zgledu Nemčije, ki je leta 1883 prva v Evropi uvedla obvezno socialno zavarovanje delavcev, je tudi Avstrija leta 1887 vpeljala nezgodno, leto kasneje pa tudi zdravstveno zavarovanje.³⁸

Zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev (28. december 1887) je predpisoval obvezno zavarovanje delavcev v tovarnah, ladjedelnicah, rudnikih, kamnolomih ter sploh delavcev, ki so imeli opravka s stroji. Določal je, da delodajalec plača 90 %, delavec pa 10 % prispevka. Vključeval je povračilo škode zaradi telesne poškodbe (ali smrti) pri delu. Odškodnina za popolno delovno nezmožnost je znašala 60 % letne plače, za nepopolno nezmožnost pa se je sorazmerno izračunavala po posameznih primerih. Zavarovanje je krilo tudi običajne stroške za pogreb do največ 25 gld. in vdovsko rento (ki je znašala 20 % letne plače). Otrokom³⁹ zavarovanega delavca je pripadala renta do 15. leta starosti.⁴⁰

Le nekaj mesecev kasneje je sledil Zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev (30. marec 1888). Določal je, da so zdravstveno zavarovani vsi delavci, ki so bili zavarovani že nezgodno (seveda pa je to veljalo za tiste, ki so imeli delodajalca).⁴¹ Tisti, ki so se ukvarjali z domačo obrtjo, so se sicer lahko samostojno prostovoljno zdravstveno zavarovali. Bolniku je pripadala brezplačna zdravniška pomoč, zdravljenje in boleznina (če je bolezen trajala več kot 3 dni), in sicer v višini 60 % povprečne dneve, vendar ni smela presežati 2 gld. Bolni je dobival podporo v času trajanja bolezni oziroma najmanj 20 tednov in največ 1 leto (pri kronični bolezni). Porodnice so dobivale podporo najmanj 4 tedne po porodu. V primeru delavčeve smrti je njegova družina dobila pogrebno (do zneska 50 gld.).⁴²

Pred sistemsko (zakonsko) ureditvijo tega področja so seveda že obstajale določene oblike socialne zaščite delavcev, ki se je oblikovala vzporedno s procesi industrializacije; bila pa je seveda okrepljena (in zgodnejša) tam, kjer so prevladovali težje gospodarske panoge (npr. rudarstvo) in s tem večja tveganja.

³⁸ Npr. Kresal, Nekateri načini; Zajc Cizelj, Pravna osnova; Dobaja, Pregled razvoja socialne zakonodaje ipd.

³⁹ Za zakonske otroke v višini 15 % letne plače, za nezakonske 10 %, za sirote tudi 20 % itd.

⁴⁰ Zajc Cizelj, Pravna osnova, str. 157–158.

⁴¹ Predpisano zavarovanje so med drugim izvajale društvene bolniške blagajne. Ustanovljene so bile po društvenem patentu iz 1852 in usklajene z zakonom 1888, lahko so delovale samostojno, spadale pa so pod državni nadzor (gl. npr. Zajc Cizelj, Pravna osnova, str. 159).

⁴² Prav tam.

Do oblikovanja omenjene zakonodaje si je delavstvo torej na različne načine pomagalo z individualno in kolektivno samopomočjo,⁴³ s čimer je mišljeno vse od prostovoljnih bolniških in pokojninskih blagajn, bratovskih skladnic, zadrug, nenazadnje tudi dobrotelnosti ter seveda do stanovskih združenj, kakršna so bila delavska podporna društva.

O podpornih društvih

Podporna društva na ta način pomenijo zacetke delavskega zavarovanja.⁴⁴ Do ureditve socialnopolitične dejavnosti države (izdajanja že omenjenih ukrepov) so taka društva kompenzirala manko podpore za delavce, po uvedbi zakonov pa so dopolnjevala njihove pomanjkljivosti.⁴⁵ Osrednji namen teh društev sta bila »podpora in poduk« (pomoč v času delovne nezmožnosti ter dodatno izobraževanje), obenem pa se je poudarjal tudi socialno-kolegialni aspekt (izmenjava izkušenj, nenazadnje pa tudi prijetno okolje za razbremenitev od naporenega dela). Društva za vzajemno pomoč je promoviral tudi dnevni tisk.⁴⁶

Na podlagi načel o svobodnem združevanju in zborovanju ter po ustavi iz leta 1849 so se društva lahko ustanovljala brez dovoljenja oblasti, po društvenem patentu iz leta 1852 pa je bilo za to potrebno dovoljenje vlade. Po zakonu iz leta 1867 je bilo treba za ustanovitev društva pisno obvestiti politično deželno glavarstvo ter predložiti njegov statut.⁴⁷ Društva za vzajemno pomoč so bila kmalu nato ustanovljena tudi v Kopru (1869), Piranu (1870) ter Izoli (verjetno v zadnjem desetletju 19. stoletja), v letu 1882 pa je bilo v Istri že 14 takih društev.⁴⁸ Na Slovenskem srečujemo podporna društva razmeroma zgodaj. Če navedemo samo nekaj primerov: v Ljubljani že leta 1835 zasledimo Trgovsko bolniško in podporno društvo, nato npr. Katoliško rokodelsko društvo (1855), Izobraževalno društvo tiskarjev (1868), pa Delavsko izobraževalno društvo (1870) ter poleg tega tudi razne podporne blagajne po podjetjih.⁴⁹ Nekatera (socialdemokratska) društva so nastajala tudi s političnimi ambicijami, npr. leta

⁴³ O teh oblikah gl. Kresal, Nekateri načini, str. 4; Kresal, Socialna politika, str. 162; Keber, Rudarske bratovske skladnice, idr.

⁴⁴ Prim. Kresal, Nekateri načini, str. 28; Zupanič Slavec, *Razvoj*, str. 66 idr.

⁴⁵ Prim. Kresal, Nekateri načini, str. 30.

⁴⁶ V *Edinosti* je denimo v več delih izšel prispevek *Nrav, namen in dolžnosti delalskih podp. društev* (19., 22., 26. in 29. januarja ter 2. februarja 1887).

⁴⁷ Zajc Cizelj, *Izobraževanje*, str. 45.

⁴⁸ *La Provincia*, l. 6. 1882.

⁴⁹ O ljubljanskih društvih gl. zlasti Kresal, Nekateri načini, str. 29, pa tudi Fischer, *Delavsko gibanje*, str. 143.

1868 v Mariboru, 1869 v Slovenski Bistrici, na Prevaljah, v Celovcu, Trstu;⁵⁰ 1870 na Ptuj, v Beljaku in Ljubljani.⁵¹

V Trstu, ki je za Koper predstavljal še bolj neposredni zgled, pa nastanek tovrstnih društev v prvi fazi ni zajel le delavcev različnih specializacij, ampak tudi nekvalificirane delavce – težake. Poklicne skupine, ki so se v Trstu najprej združevale, so bili sicer klobučarji, sodarji in tiskarji; Bratovščina klobučajev je bila ustanovljena že leta 1834, sledila pa so ji društva za vzajemno pomoč trgovcev (1842), za vzajemno pomoč sodarjev (1850), ter širše zastavljeno društvo za vzajemno pomoč bolnim (1850).⁵²

Koprsko delavsko društvo, njegovi člani in članice

V Koprju je že leta 1865 obstajala *Società del Soccorso* (Društvo za pomoč); imela je 130 članov, ki jim ni bilo potrebno plačati pristopne takse.⁵³ O tem (najbrž prvem) društvu nimamo veliko podatkov. Več pa jih je o t. i. *Società di Mutuo soccorso fra gli Artieri ed Operai della Città di Capodistria* – Društvu za vzajemno pomoč obrtnikov in delavcev, ki je bilo ustanovljeno leta 1869.⁵⁴ Leto kasneje je že štel 290 članov. Tu torej ni bilo po panogah, poklicih ali obrteh specializiranih društev, kot v nekaterih mestih, ampak je svojo vlogo opravljalo eno skupno društvo za vse obrtnike, delavce, dninarje in težake. Koprsko društvo ni imelo (vsaj ne eksplicitnih) političnih ambicij.⁵⁵ Temelj društva je bilo geslo »sloga in bratstvo«, ter seveda vzajemna pomoč (tako materialna kot intelektualna in moralna). Skoraj 20 let pred uzakonitvijo nezgodnega oz. zdravstvenega zavarovanja je torej tudi koprsko društvo igralo vlogo socialnega varstva na področju dela.

Če se sprehodimo skozi društveni statut⁵⁶ (sprejet 25. 8. 1869), vidimo, da

⁵⁰ Leta 1869 je nastala *Società operaia Triestina con mutuo soccorso cooperatrice*. Kot uravnoteženje italijanskih liberalističnih društev so se kasneje v Trstu izoblikovala tudi slovenska društva za vzajemno pomoč: Tržaško podporno in zadržno društvo težakov (1879), leto kasneje preimenovano v Delavsko podporno društvo, idr. (gl. npr. *Slovenska kronika XIX. stoletja*, str. 328–330).

⁵¹ *Slovenska kronika XIX. stoletja*.

⁵² Maserati, *Il movimento*, str. 27ss.

⁵³ SI PAK KP 7, šk. 109, n. 1774.

⁵⁴ Pobuda za ustanovitev takega društva pa je bila stara vsaj 18 let (gl. Ciglič, Način življenja, str. 138).

⁵⁵ Sodeč po priimkih (npr. Gregorič, Bizjak, Stanič, Vatovac, Bernetič, ...) včlanjenih obrtnikov je vključevalo tudi veliko slovenskih članov, čeprav je bilo v rokah italijanske elite.

⁵⁶ *Regolamento interno*.

je pomoč članom, ki zaradi bolezní niso bili zmožni opravljati svojega dela, vključevala:

- pokojnino članom po dopolnjenem 60. letu, v kolikor je bilo to v finančni zmožnosti društva;
- pomoč družinam preminulih članov za stroške pogreba;
- ustanavljanje zadružnih skladišč za člane društva in njihove družine, ko je kapital društva to omogočal.

Društvo je skušalo svojim brezposelnim članom priskrbeti tudi zaposlitev, obenem pa je spodbujalo moralnost in tudi izobraženost svojih članov, zlasti preko večernih oziroma prazničnih šol, javnih ljudskih branj in potujoče knjižnice. Vanj se je bilo mogoče vključiti bodisi kot redni član (obrtniki, delavci, dninarji in težaki) bodisi kot častni član (tisti, ki so brez pravic do pomoči plačevali prispevek ali društvu prispevali s storitvami, dobrotelostjo, ipd.). Redni člani so morali za vključitev v društvo izpolnjevati določene pogoje. Poleg tega, da so opravljali neko obrt, poklic ali delo, niso smeli biti mlajši od 16 ali starejši od 50 let, morali so imeti stalno prebivališče v občini Koper ter izkazati, da niso nezmožni za opravljanje dela in ne trpijo za kakšno kronično boleznijo. Izključitev iz društva je doletela tiste člane, ki so s svojim vedenjem ogrozili njegovo čast, ki niso plačali pristopne takse ali tiste, ki so mu dolgovali 6 tedenskih prispevkov.

Vsi člani so morali biti seznanjeni s statutom društva; ob vpisu (in plačilu vstopne takse v vrednosti 1 goldinarja) so namreč prejeli njegovo kopijo. Tedenski prispevek za redne člane je znašal 20 krajcarjev⁵⁷ ali 12 krajcarjev, častni pa so lahko prispevali tudi manj. Potem ko je bil član v društvo vpisan že 26 tednov, je dobil pravico do pomoči v primeru potrjene bolezní, ko je ta trajala več kot 2 dni. V času bolezní tedenskega prispevka članom ni bilo potrebno plačevati. Denarna pomoč je bila fiksirana⁵⁸ – znašala je 60 kr.⁵⁹ na dan (za tiste, ki so tedensko prispevali 12 kr.) oziroma 1 gld.⁶⁰ dnevno (če

⁵⁷ Za 20 kr. je bilo leta 1870 mogoče dobiti pol funta slanine ali skoraj 1 funt (= 0,56 kg) sladkorja (SI PAK KP 7, šk. 95).

⁵⁸ Za razliko od kasnejših zakonskih določil, ki so predvidevala izračun denarne podpore glede na delavčevo plačo. Natančnih podatkov o tem, kolikšne so bile delavske plače v Kopru, ni veliko; dobrih 14 kr. je denimo leta 1872 znašala dnevna solinarska plača, medtem ko so delavci v ladjedelnici dobili od 1 gld. 40 kr. in več dnevne mezde (SI PAK KP 7, šk. 104, a. e. 2016). Vsaj na načelni ravni (na podlagi leta 1884 predlaganih delavskih plač) lahko govorimo o mesečnih zneskih med 40 in 60 gld. za ženske, 15–30 gld. za otroke in 70 gld. za moške (Ciglič, Način življenja, str. 138).

⁵⁹ Za 60 kr. se je kupil npr. 1 funt masla.

⁶⁰ 1 gld. je bilo vrednih 50 jajc ali cca 4 funte sladkorja, ali pa se je zanj dobilo 2 funta koruzne moke ter po 1 funt govedine, kave in riža.

so tedensko prispevali po 20 kr.). Po dopolnjenem 60. letu članom društva prispevka ni bilo treba več plačevati.

Ko je bolezen trajala več kot 3 mesece, je bila v 4. pomoč zmanjšana za tretjino, v naslednjih mesecih pa za polovico. Po 1 letu trajanja bolezni je vodstvo (glede na finančno zmožnost društva in ekonomski položaj delavca) presodilo, ali se s podporo nadaljuje ali ne. Pomoč pa seveda ni pripadala v primerih bolezni ali poškodb, ki bi bile posledica nezmernosti pri pitju, posledica preprirov ali nemoralnosti. V primeru smrti člana je društvo njegovi družini prispevalo 12 ali 20 gld. pomoči (glede na višino njegovega tedenskega prispevka) ter pozvalo ostale člane, naj se udeležijo pogreba.

Vodstvo društva⁶¹ je na eni strani sestavljala direkcija, na drugi pa 12-članski svet (ki so ga v vsaj polovičnem deležu morali predstavljati »pravi« obrtniki/delavci). Direkcijo so tvorili predsednik, podpredsednik, tajnik in blagajnik, poleg tega so v okviru društva delovali še izterjevalci (*esattori*), revizorji (*revisori*) in »vizitatorji« (*visitatori*). Naloga slednjih je bila obiskovanje bolnih članov društva na domu, s čimer so se skušali prepričati o njihovem bolezenskem stanju, pa tudi, ali so deležni ustrezne medicinske oskrbe⁶² in ali upoštevajo zdravnikove napotke. O vsem tem so nato poročali vodstvu.

V začetku so bili člani kopskega Društva za vzajemno pomoč lahko le moški. Novembra 1874 pa je društvo (verjetno po tržaškem zgledu) razglasilo ustanovitev ženske sekcije, v kolikor bi bil izpolnjen pogoj minimalno 60 članic.⁶³ Maja 1875 je bila s strani društva potrjena priloga⁶⁴ k statutu društva, ki obravnava ustanovljeno žensko sekcijo, nekaj mesecev kasneje pa je obstoj slednje potrdilo tudi tržaško namestništvo.

Tedenski prispevek članic je znašal 12 kr., za tiste, ki so želele sodelovati

⁶¹ Njegove naloge so zajemale sprejem prošenj za včlanitev, obravnavo vsakega ekonomskega in disciplinskega vprašanja, izdajo odlokov in sklepov, sestajati pa se je moralo vsaj enkrat mesečno.

⁶² To je izvajal s strani društva določen zdravnik. O društvenih zdravnikih-kirurgih med drugim vemo, da so se na to mesto prijavi preko društvenega razpisa, podpisali pa so enoletno pogodbo z možnostjo podaljšanja. Zavezali so se, da bodo opravljali tudi dela »nižje kirurgije«, denimo puščanje krvi, izdrtje zoba, oskrba abscesa in zdravljenje ran (gl. pravilnik z dne 16. januarja 1874, SI PAK KP 299, šk. 9). Istega leta se v tej vlogi omenja Francesco Guglielmo, ki je v Koper prišel zaradi pomanjkanja zdravnikov avgusta 1873, ko je na podeželju prevzel skrb za bolnike s kolero (SI PAK KP 7, šk. 114, Protocollo, 27. avgust 1873), okrog leta 1880 pa je bil društveni zdravnik Achille Savorgnani iz Ajella, ki je hkrati opravljal tudi funkcijo drugega občinskega zdravnika (Tommasich, *I rettori di Egida*). Najverjetneje je bila ta funkcija torej »postranska« zadolžitev posameznega zdravnika.

⁶³ Že po nekaj letih delovanja sekcije je bilo število njenih članic manjše od minimalno predpisanega ob njeni ustanovitvi (60), saj je bilo leta 1882 vpisanih 52, leto kasneje pa le 43 članic (SI PAK KP 7, šk. 198, a. e. 1112).

⁶⁴ Objavljena je bila tudi v časopisu *La Provincia*, 1. 9. 1875.

tudi pri posebnem materinskem fondu, pa 20 kr. V društvo so se lahko vključile (zdrave) ženske, stare med 14 in 36 let, ki so opravljale kak poklic ali hišna opravila, ki so se ponašale z »neoporečno moralo« in niso trpele za kakšno kronično boleznijo. Po 26 tednih članstva je vsaki članici (poleg brezplačne zdravniške pomoči) pripadalo tudi dnevno nadomestilo v višini 40 kr., ki je bilo bolnici dodeljeno, če je njena bolezen trajala vsaj tri dni.⁶⁵ Po 12-tedenski bolniški odsotnosti se je višina pomoči razpolovila.

Bolniško nadomestilo pa ni krilo bolezni, nastalih v času nosečnosti ali puerperalnem obdobju,⁶⁶ če članica ni bila vključena tudi v »materinski fond« (*Fondo maternità*). V primeru smrti (ki ni bila posledica poroda ali poporodnih zapletov) je družini članice pripadalo 10 gld. izredne pomoči za pogreb.

Ženskam, ki so bile vključene tudi v materinski fond, pa je po enoletnem članstvu pripadalo tudi nekaj drugih podpor. V primeru normalnega poroda so namreč dobile pomoč v višini 5 gld. (do katere so bile upravičene v prvih 30 dneh po otrokovem rojstvu), v primeru bolezni v času nosečnosti pa jim je pripadala zdravniška in babiška pomoč. Poleg tega so ob bolezni v času poroda ali poporodni fazi prejemale tudi 25 kr. dnevno. V kolikor je prišlo do spontanega splava, so od tretjega dne za ves čas nezmožnosti dela prejemale pomoč v višini 40 kr. Če je porodnica ali otročnica umrla, je bila njena družina upravičena do 10 gld. pomoči.

Žensko sekcijo je upravljalo moško vodstvo, skupaj z ženskim svetom (12 svetnic) ter 2 tajnicama. Svet se je sestajal enkrat mesečno – podrejen je bil sicer vrhovnemu vodstvu društva, vendar je imel med drugim pristojnost, da je na podlagi predlogov direkcije imenoval društvenega zdravnika.

Kdo pa so bile ženske v koprski obrti? Če pogledamo podatke iz leta 1872, bi lahko dejali, da so ženski poklici v veliki meri sodili zlasti med tekstilne in z njimi povezane obrti. Ženske so (s 75 %) prevladovale zlasti kot tkalke⁶⁷ (30) in šivilje (20 – več kot 70 %), izključno ženske obrtnice pa so bile vsaj v tem primeru denimo nogavičarke (20), predice (20), vezilje (6), ženske frizerke (12), modistke (5), izdelovalke posebnih, opankam podobnih obuval (*scarperotti*; 2), perice (12), mlinarke (10), ter izdelovalke ribiških mrež (10). Se pa ženske pojavljajo tudi kot predelovalke konoplje (1), klobučarke, slaščičarke (2), čepičarke, tiskarke (1) idr., obenem pa jih najdemo pri sezonskem solinarskem delu – če odštejemo otroke, ki so navedeni ločeno, je bilo žensk skoraj polovica.⁶⁸

⁶⁵ Tako kot v moškem delu društva je tudi za ženske veljalo, da jim denarna pomoč ni pripadala v primerih, nastalih zaradi preprirov ali nemoralnosti.

⁶⁶ Torej v obdobju 6 tednov po porodu, ko je ženska sicer dojemljivejša za okužbe.

⁶⁷ Za razliko od nekaterih drugih istrskih (hrvaških) območij, kjer naj bi v tej dejavnosti prevladovali moški (prim. Orlič, Istraživanja tekstilnog rukotvorstva, str. 96).

⁶⁸ Od vseh solinarjev so leta 1872 (odrasle) ženske zajemale približno 37 %, ta delež pa je

Tabela 1: Moška sekcija društva po poklicih leta 1882.

Poklic	Število med člani	%
krovci	2	0,82
mali prodajalci	2	0,82
posredniki	3	1,22
kočijaži	3	1,22
slikopleskarji	3	1,22
brivci	4	1,63
strojarji	4	1,63
mesarji	4	1,63
krojači	4	1,63
sodarji	5	2,04
kavarnarji	5	2,04
kovači	7	2,86
trgovci	9	3,67
dninarji	10	4,08
ribiči	10	4,08
zidarji	11	4,49
kalafati (smolarji)	12	4,9
mizarji	15	6,12
čevljarji	17	6,94
razno	24	9,79
kmetje	29	11,84
pomorščaki	62	25,31
SKUPAJ	245	100

Čeprav nam ni znana poklicna struktura članic ženske sekcije Društva za vzajemno pomoč v Kopru, pa imamo več oprijemljivih podatkov o moškem matičnem društvu. Poklicna sestava moške sekcije leta 1882⁶⁹ (gl. tabelo 1) priča o tem, da je bila kar četrtina njenih članov pomorščakov. Gre sicer za široko kategorijo, ki je običajno zajemala tako kapitane, ladjarje (lastnike ladij in manjših plovil),⁷⁰ kot tudi ladjedelniške delavce (in sklepati smemo, da so bili v društvo včlanjeni predvsem slednji). Približno za polovico manjši je bil delež kmetov,⁷¹ daleč za tem pa so

bil zelo podoben tudi leta 1847 (35,7 %). Opaznejše pa je bilo zmanjšanje deleža (odraslih) moških, ki je s 55,7 % (leta 1847) padel na 46 % (leta 1872) (prim. Bonin, Kataster, str. 87).

⁶⁹ SI PAK KP 7, šk. 198, a. e. 1112.

⁷⁰ Ladjarji so opravljali prevozniške storitve ali pa so plovila oddajali v najem.

⁷¹ Razlage za manjšo zastopanost (sicer številčnih) kmetov v društvu gre morda iskati bodisi v njihovi manjši vključenosti v organizirane oblike podpore, razlikam v poklicnem opredeljevanju, bodisi v domnevem prekvalificiranju številnih kmetov v obrt ali pomorstvo (o tem gl. npr. Terčon, *Z barko*, str. 45).

sledili čevljarji, mizarji, smolarji in drugi.⁷² Žal za ta čas nimamo dovolj natančne poklicne strukture, da bi ugotovili, kakšna so bila ta razmerja na ravni mesta.

Bolezni delavcev in obrtnikov

Tudi v času prevlade rokodelstva so bile določene zdravstvene težave lahko povezane z izvajanjem poklicnega dela, kar je izraženo tudi v strokovnih prispevkih druge polovice 19. stoletja.⁷³ Z dihalni naj bi imeli težave denimo tisti poklici, ki so vdihovali prašne delce (npr. peki, mlinarji, kiparji, kamnoseki). Delavci, ki so opravljali težaško delo (npr. kovači, strojniki, kovino-strugarji), naj bi zaradi fizičnega naprežanja trpeli za srčno hipertrofijo, nosači pa so bili podvrženi hudim obremenitvam sklepov, poškodbam idr. Zaradi narave dela (sedeča ali prisilna drža) pa naj bi imeli npr. tkalci, krojači, čevljarji in drugi težave z vodeničnostjo (edemi), pa tudi s cirkulacijo in revmatizmi.

Poklici, ki so svoje delo opravljali v vlažnem okolju (npr. perice, ribiči ...), naj bi trpeli za kožnimi boleznimi, šenom ter tudi revmatičnimi obolenji. Tisti, ki so imeli opravka s snovmi živalskega izvora (npr. mesarji, prodajalci rib, strojarji ...), pa so bili – po miazmatični teoriji – izpostavljeni (»kužnemu«) gnitju. Zlasti v 18. stoletju se še pojavlja prepričanje, da so nevarnemu vonju usnja izpostavljeni tudi usnjarji ali čevljarji, pri katerih lahko »strupeni smrad« v telo vstopa skozi dihalne poti in spreminja kvaliteto njihove krvi, zato so te osebe podvržene gangreni, srbežu ipd. Tudi delavci v valjalnicah tkanin, ki so v vodi namakali volne in blago, naj bi imeli zaradi smrdljivih hlapov opravka s kožnimi obolenji ter tudi želodčnimi težavami in glavoboli.⁷⁴

Obolevnost koprskih delavcev in obrtnikov glede na poklic, ki so ga opravljali, je mogoče spremljati skozi podatke društva⁷⁵ o številu bolezenskih primerov (graf 3).⁷⁶ Najvišje vrednosti so dosežene pri pomorščakih, deloma

⁷² Skupina »razno«, ki je prikazana tudi v tabeli, je navedena že v izvirnih podatkih, zato ne vemo, koga vse vključuje.

⁷³ Npr. Aa. Vv., *Il vero tesoro*. Tu so za celo vrsto poklicev in obrti navedene značilne zdravstvene težave, izbrani poklicni skupini (ladjedelniškim delavcem) pa se denimo posveti objava v reviji *Annuario Marittimo*, 1867.

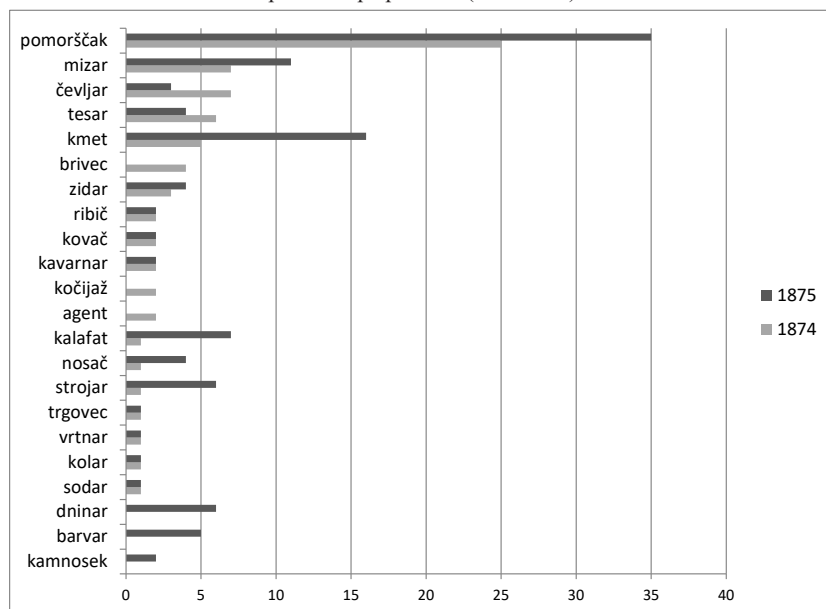
⁷⁴ Gl. npr. Fusanacci, *Dizionario compendioso*. Tudi Žontar za 19. stoletje navaja, da so imele ženske v svilarški dejavnosti (namakanje in odvijanje kokonov) zaradi umivanja rok v vodi, pomešani z žvepleno kislino, pogosta vnetja kože (gl. Žontar, *Svilogojstvo*, str. 109).

⁷⁵ SI PAK KP 252, šk. 3, a. e. 5.

⁷⁶ Potrebno je opozoriti, da torej ne gre za število obolelih delavcev, temveč za število bolezenskih primerov (nekateri delavci so namreč zboleli večkrat, tudi za različnimi obolenji). Vrednosti se potemtakem razlikujejo; npr. leta 1874 je bilo skupaj 77 bolezenskih primerov (bolnih članov pa 65), leta 1875 pa 121 bolezenskih primerov (in 78 bolnih članov).

tudi pri kmetih, pri čemer pa je potrebno upoštevati, da sta bili ti dve skupini delavcev (če sklepamo po podatkih iz 1882) verjetno tudi številčno najbolj zastopani. Na vprašanje, v katerih primerih so koprski obrtniki potrebovali bolniško podporo, pa deloma lahko odgovorimo z izbranimi podatki iz zdravstvene evidence.⁷⁷

Graf 3: Število bolezenskih primerov po poklicih (1874–1875).

Čeprav je vzorec relativno majhen in zato ne povsem merodajen (smiselna bi bila namreč analiza daljše serije podatkov), lahko delno zaznamo poklicno determiniranost nekaterih obolenj, saj se več primerov enega tipa bolezni v obdobju 1874–1875 pojavlja pri naslednjih poklicih: barvarji (katarna obolenja dihalnih poti), kmetje, tudi nosači in pomorščaki (revmatična obolenja), tesarji (kožna obolenja), strojarji (trebušna obolenja).

Bolezenska klasifikacija (gl. tabelo 2)⁷⁸ sledi sočasnim kategorijam, in je zato z vidika današnje stroke problematična in nenatančna. Kljub temu se zdi uporaba take sheme bolj smiselna od vsiljevanja sodobnih medicinskih

⁷⁷ SI PAK KP 252, šk. 3, a. e. 5, *Giornale medico*. Gre za zdravstveno knjigo, ki z beleženjem pričinja leta 1874, kar je bila morda posledica objave (novega?) pravilnika za društvenega zdravnika, po katerem je ta moral voditi zdravstveno evidenco (SI PAK KP 299, šk. 9, *Regolamento*, 16. januar 1874).

⁷⁸ SI PAK KP 252, šk. 3, a. e. 5.

kategorij, saj je veliko obolenj, navedenih v zdravstveni knjigi (ta so običajno kombinacija več različnih simptomov), težko klasificirati.

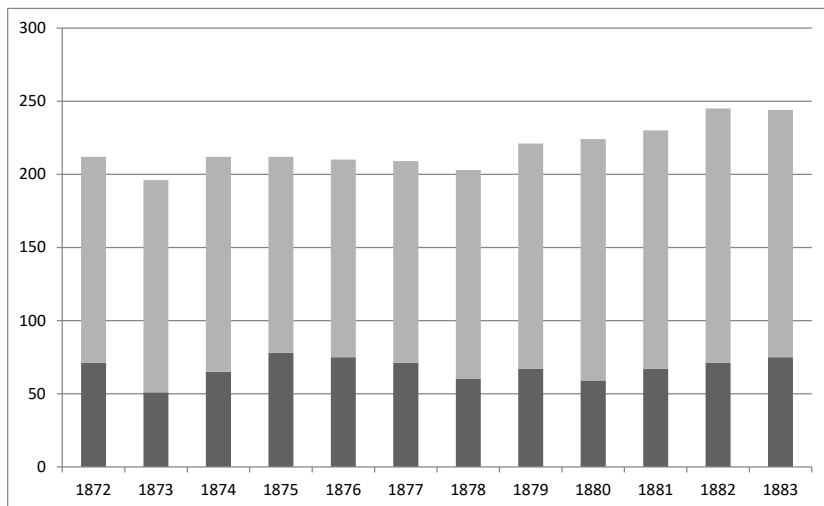
Tabela 2: Število bolezenskih primerov glede na tip obolenja.

TIP OBOLENJA	1874	1875
kronične bolezni in hibe na organih	0	0
kožna obolenja	6	13
obolenja dihalnih poti	3	14
obolenja prebavil	9	9
sezonska obolenja	12	7
revmatična obolenja	12	36
nezgodne poškodbe	13	17
akutna in kronična lokalna vnetja	13	14
urogenitalna obolenja	1	3
bolezni živčevja in paralize	1	3
očesna obolenja	2	3
stomatološke težave	4	2
drugo	5	8
SKUPAJ PRIMEROV	81	129

Pojasniti pa je treba, da sezonska obolenja vključujejo zlasti gripe pa tudi razne vročice. Obolenja na dihalih pretežno vključujejo bronhitis, astmo, bronhialne katarje ipd., pri boleznih prebavil pa srečujemo različne prebavne motnje, denimo diarejo, ter gastritise in podobne oblike obolenj. V splošnem izstopajo revmatična obolenja, deloma tudi nezgode in lokalna vnetja. Pri poškodbah prevladujejo udarnine, tako na okončinah kot hrbtu. Med revmatična obolenja je všteti tudi lumbago (*lombaggine*, ledveni usek, bolečine v ledjih ali križu), ki je zastopan v veliki meri. Izstopajoči primeri med akutnimi vnetji so zlasti zanohtnica (*patereccio*, gnojno vnetje za nohtom) ter flegmonotične oblike (akutno napredujoče vnetje v tkivnih špranjah), npr. bakterijski celulitis (okužba kože, pogosto na okončinah), vendar so sem uvrščena tudi npr. vnetja bezgavk, poprsnice (plevritis) idr. Pri kožnih obolenjih zaznamo večje pojavljanje furunklov (tj. gnojno vnetje lasnega mešička) na okončinah, hrbtu ali tilniku, morda pa bi sem sodila tudi trihoza, ki vključuje anomalije lasnih mešičkov. Med stomatološkimi težavami najdemo zlasti glivična ali druga vnetja dlesni, pod »drugo« pa so vključeni tumorji, možganske krvavitve ipd.

Statistika, ki jo je beležilo društvo za obdobje med letoma 1872 in 1883,⁷⁹ nakazuje, da se je delež bolnih članov gibal med 26 in 37 % (gl. graf 4). Poleg boleznin so izdatki društva vključevali tudi stroške za tiskovine, opremo,

⁷⁹ SI PAK KP 7, šk. 198, a. e. 1112.

Graf 4: Gibanje števila članov društva ter deleži bolnih članov.

najem prostorov ter honorarje za društvenega zdravnika (v višini 200 gld.) in sodnega slugo (100 gld.), kakor je razvidno iz grafičnega prikaza, pa je bilo gibanje bolnih približno sorazmerno z gibanjem števila dni »bolniške odsotnosti« (grafa 5 in 6).⁸⁰

Število dni boleznih se je povečevalo, a veliko hitreje kot samo število članov društva, kar gre morda pripisati njihovem staranju, saj so (hipotetično) najstarejši člani leta 1879 dosegli starost 60 let.⁸¹ Od tod najbrž tudi predlog za spremembo statuta leta 1885,⁸² po katerem naj bi se znižalo najvišjo predpisano vstopno starost ter povečalo tedenski prispevek sorazmerno s starostjo člana, čeprav ni povsem jasno, ali je do tega v resnici tudi prišlo.

⁸⁰ Je pa krivulja odhodkov za namen bolnih dokaj sorazmerna tudi s prihodki društva, kar daje slutiti, da se je dodeljevanje podpor prilagajalo finančnim zmožnostim društva.

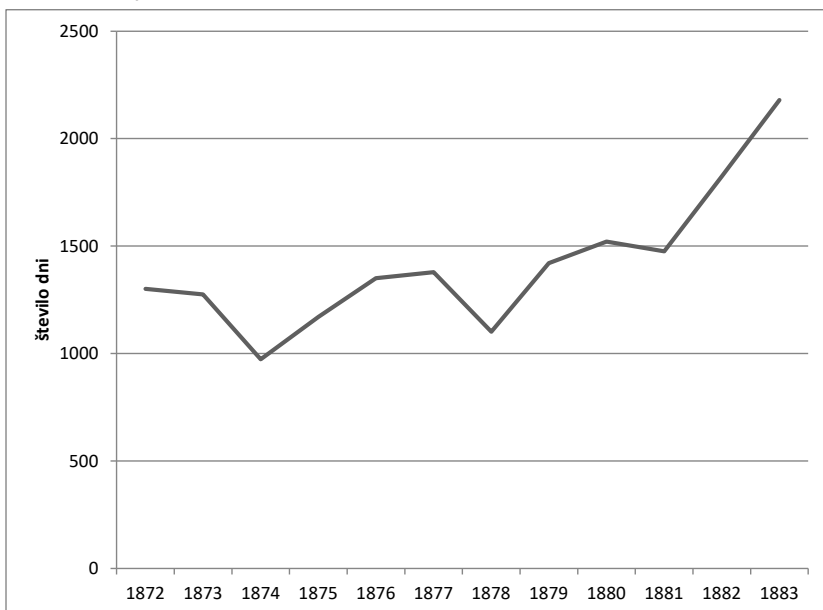
⁸¹ Res pa je, da nekateri podatki kažejo na to, da so v večji meri zbolevali nekoliko mlajše starostne skupine; v obdobju 1874–1875 so denimo prevladovali bolezenski primeri v starostnih skupinah 31–40 in 41–50 let (SI PAK KP 252, šk. 3, a. e. 5). Leta 1882 sta bili to sicer tudi številčno najbolj zastopani starostni skupini v društvu, veliko manj (ob upoštevanju spodnje starostne omejitve 16 let) pa je bilo delavcev do 30. leta starosti (SI PAK KP 7, šk. 198, a. e. 1112).

⁸² *La Provincia*, 1. 3. 1885.

Graf 5: Gibanje boleznin.

Graf 6: Gibanje bolniške odsotnosti delavcev.

Sklep

Na izbranih podatkih se je skušalo na eni strani podati prvi poskus kvantifikacije zastopanosti obrti v mestu Koper, na drugi pa prikazati njenim izvajalcem namenjeno socialno-zdravstveno zaščito, ki so je bili deležni v času bolezni, če so bili člani delavskega podpornega društva, ki je tu delovalo od konca 60. let 19. stoletja.

Kljub številnim metodološkim omejitvam in nepopolno ohranjenemu gradivu lahko iz raziskanih drobcev dobimo vsaj grobe okvire širše slike o ljudeh – moških in ženskah, ki so v mestu opravljali nek poklic ali obrt in so zaradi svojega socialnega položaja iskali zaščito v organiziranih oblikah podpore. Slednja je bila v obdobju pred oblikovanjem ustrezne državne zakonodaje gotovo ključnega pomena pri zagotovitvi socialne varnosti v primeru začasne delovne nezmožnosti. Videti je, da je bila ta podpora v koraku s časom, saj je imela neposredni zgled v Trstu (odlike in naprednost obravnavanega društva bi morda lahko iskali v zagotavljanju pokojnin ter tudi varstva žensk-delavk v okviru ženske sekcije in materinskega fonda), vendar pa bi za tehtnejše primerjave (sploh z osrednjeslovenskim prostorom) potrebovali več raziskav.

Zaradi odsotnosti večjih industrijskih obratov v tem majhnem urbanem prostoru je, kot kaže, zadostovala ena skupna podporna institucija. V tej so – tako kot tudi na ravni celotnega mestnega gospodarstva – prevladovali delavci agrarnega in pomorskega pola (kmetje-solinarji, ladjedelniški delavci), znotraj sicer pisane obrtniške strukture, v kateri je tudi težko razločiti profesionalno od domače obrti. Zaradi metodoloških neskladnosti v dostopnem gradivu je skorajda nemogoče ocenjevati, kolikšen delež koprskih delavcev (in delavk) je pravzaprav iskal tovrstno podporo (še manj pa, v kolikšni meri se je posluževal ponujene medicinske oskrbe), poleg tega pa ostaja neodgovorjeno tudi vprašanje, koliko je društvena podpora prispevala k občutku večje socialne varnosti za bolne delavce, matere delavke ali svojce preminulih delavcev, ter kakšna je bila njena dejanska učinkovitost v primerih osebnih eksistenčnih kriz, ki so izvirale iz delovne nezmožnosti zaradi bolezni, nezgode, onemoglosti ali starosti.

VIRI

La Provincia.

Aa. Vv.: *Il vero tesoro dei segreti della natura (ossia manuale alfabetico di cognizioni enciclopediche ovvero raccolta di ricette, formule, processi e nozioni...)*. Milano, 1869.

Aa. Vv.: *Lunario pel popolo di Capodistria*. Anno I. Koper: Giuseppe Tondelli, 1868.

Aa. Vv.: *Regolamento interno della Società di Mutuo soccorso fra gli Artieri ed Operai della Città di Capodistria*. Koper: Appolonio e Caprin, 1870.

Fusanacci, Gian Pietro: *Dizionario compendioso di sanità*. Tomo II. Venezia, 1764.
Nn: Igiene e patologia professionale degli operai degli arsenali marittimi. *Annuario Marittimo*, I, Trieste, 1867.

LITERATURA

- Bogataj, Janez: *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989.
- Bonin, Zdenka: Kataster koprskih solin leta 1847. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 54/1, 2006, str. 79–94.
- Bonin, Zdenka: Sledi usnjarske dejavnosti v obalnih mestih. *Usnjarstvo v gospodarstvu trgov in mest na Slovenskem* (ur. Borut Batagelj). Šoštanj: Muzej Velenje, Muzej usnjarstva na Slovenskem, 2011, str. 19–51.
- Bras, Ljudmila: Rokodelstvo in obrt: sprehod skozi čas. *Slovenski etnograf*, 33–34, 1988–1990, str. 207–246.
- Ciglič, Zvona: Način življenja, običaji in gospodarska dejavnost mesta v 19. stoletju. *Koper* (ur. Salvator Žitko idr.). Koper: Skupščina Občine Koper, 1992, str. 125–142.
- Ciglič, Zvona: *Stkana preteklost*. Katalog. Koper: Pokrajinski muzej, 2009.
- Dobaja, Dunja: Pregled razvoja socialne zakonodaje v Avstro-Ogrski monarhiji v letih 1867–1918. *Zgodovina za vse: vse za zgodovino*, 16/2, 2009, str. 49–65.
- Fischer, Jasna: Delavsko gibanje v Ljubljani od začetkov do leta 1896. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 29/2, 1981, str. 143–149.
- Fischer, Jasna: O virih za gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XXIII/1–2, 1983, str. 31–45.
- Fischer, Jasna: Prebivalstvo slovenske Istre v obrti in industriji med leti 1869–1910. *Prispevki za novejšo zgodovino*, XXX, 1990, str. 15–20.
- Kalc, Aleksej: Prebivalstvo Kopra v 19. stoletju v luči popisnih in župnijskih virov: nekaj novih izsledkov. *Acta Histriae*, 20/3, 2012, str. 485–504.
- Keber, Katarina: Rudarske bratovske skladnice kot ena od prvih organiziranih oblik zdravstvenega in socialnega zavarovanja v habsburški monarhiji. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 59/1, 2011, str. 47–56.
- Kresal, France: Nekateri načini reševanja delavskih socialnih vprašanj na Slovenskem do leta 1922. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, XIII, 1973, str. 3–52.
- Kresal, France: Socialna politika na Slovenskem do druge svetovne vojne kot vir za zgodovino socialnega dela. *Socialno delo*, 44/3, 2005, str. 161–171.
- Maserati, Ennio: *Il movimento operaio a Trieste dalle origini alla prima guerra mondiale*. Milano: Giuffrè, 1973.
- Mohorič, Ivan: Problematika domače obrti v zadnjem stoletju. *Slovenski etnograf*, 3/4, 1950–1951, str. 9–27.
- Orlič, Olga: Istraživanja tekstilnog rukotvorstva u Istri. *Etnološka istraživanja*, št. 8, siječanj 2002, str. 95–110.
- Rutar, Simon: *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra: Prirodoznanski, statistični, kulturni in zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1896.
- Slovenska kronika XIX. stoletja* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2005.
- Starec, Roberto: *Speljati vodo na svoj mlin: Vodni mlini v Istri*. Koper: Zgodovinsko

- društvo za južno Primorsko; Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 2002.
- Studen, Andrej: *Pedenarca, ksel, kelnerca, žnidar: Socialnozgodovinska analiza izvora in poklicne strukture stanovalcev izbranih ljubljanskih ulic iz let 1869–1910*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 1993.
- Stulli, Bernard: *Istarsko okružje 1825–1860*. Pazin – Rijeka: Historijski arhiv Pazin – Historijski arhiv Rijeka, 1984.
- Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Založba Obzorja, 1984.
- Terčon, Nadja: *Z barko v Trst: Pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta (1850–1918)*. Koper – Piran: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče – Zgodovinsko društvo za južno Primorsko – Pomorski muzej Sergej Mašera, 2004.
- Titl, Julij: *Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri*. Koper: Lipa, 1988.
- Tommasich, Andrea: *I rettori di Egida, Giustinopoli, Capo d'Istria: Cronologie elenchi, genealogie, note ed appendice*. Koper: samozaložba, 1891.
- Zajc Cizelj, Ivanka: *Izobraževanje odraslih v okviru celjskih društev do leta 1918. Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 45/1–2, 1997, str. 57–70.
- Zajc Cizelj, Ivanka: *Pravna osnova za delovanje društev 1849–1941. Arhivi*, 27/1, 2004, str. 145–166.
- Zupanič Slavec, Zvonka: *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno: Dr. Ivo Pirc (1891–1967) – utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.
- Žontar, Josip: *Svilogojstvo in svilarstvo na Slovenskem od 16. do 20. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1957.

“There is nothing left for the worker but to think about how to make ends meet when ill . . .”

Workers, Artisans, and the Benefit Society in Koper

Summary

Starting especially in the late 1860s, workers' benefit societies started to emerge in Slovenian ethnic territory, representing the very beginnings of the social care and healthcare for the working class. Although this occurred first where industrialization was more intense, support was also provided to workers and artisans in some small towns. An association for mutual assistance, or workers' benefit society, was also established in Koper (in 1869). Although it initially accepted only male members, in 1875 a female section was established as well. Because Koper had only smaller workshops, there were no industrial workers, and so the association included various craftsmen, rural workers, and seamen, including shipbuilders. However, because there are no details on the social stratification of these craftsmen or rural workers, it is not clear whether their motivation to join the society derived from their social status.

Sparse sources offer some insight into the numbers of various urban workers and artisans in the second half of the nineteenth century, but the material leaves many questions unanswered. Nevertheless, a provisional assessment is made of the number of people involved in crafts in the urban community, in contrast to the more general statistics, which mainly cover larger administrative units.

Documents from the time when the society was active also offer some information on diseases, for which the workers in Koper received social care and health support from the society. Although these were not necessarily serious diseases or injuries, they certainly hampered their daily work and source of livelihood. Before the establishment of national legislation on accident and health insurance (in the 1880s), the importance of workers' benefit societies, such as the one in Koper, was certainly crucial in ensuring social security during temporary inability to work.